

INTERJÚ

INTERJÚ DR. STARK ANDRÁSSAL

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE: DOBOS ELVIRA ÉS KOVÁCS PETRA

Hogyan kerültél kapcsolatba a filmekkel, hogyan jött a pszichoanalitikus filmelemzés ötlete?

A filmekkel úgy kerültem kapcsolatba, hogy pszichológus szerettem volna lenni. A hatvanas években a pszichológia még „burzsoá” tudomány volt. Nem nagyon szerették volna, hogy fiatalok nagy számban legyenek pszichológusok. Ezt úgy próbálták elérni, hogy a pszichológiát nagyon ellentétes szakokkal, például matematikával párosítva lehetett felvenni. Nekem nem sok reményem lett volna arra, hogy jelentkezsek a bölcsészkarra Budapestre, viszont arra gondoltam, hogy írok a középiskolai tanulmányi versenyen egy dolgozatot, bekerülök az első tíz közé, és akkor felvételi nélkül felvesznek. A film akkor már nagyon érdekelt. Egy mozi mellett születtem, a Park Mozi mellett. Gyerekkoromban a kis cselédszobából pislantottam bele a gyerekeknek tilos moziba, matinéra jártam, a nagynénikém vitt el vasárnap délelőttönként moziba. Nagyon élveztem gyerekkoromtól a mozit. A hatvanas évektől Pécsen voltak a játékfilmszemlék, ahol nagy volt a nyüzsgés, itt volt a magyar filmrendezők és a filmszínészek színe java, és ez hallatlanul izgalmas volt számomra. Akkor már voltak ismeretségeim, elmentem újságírókhoz, írókhoz – itt akkor Lázár Ervin, Bertha Bulcsú, Thierry Árpád volt újságíró a *Dunántúli Naplónál*, Tüskés Tibor a *Jelenkornál* –, és megkérdeztem, mi a véleményük, lehetne-e a filmről tanulmányt írni. Mondták, hogy igen, a mai magyar film nagyon izgalmas. Írtam egy olyan dolgozatot, aminek a harminckét oldalából tizenhat Jancsóról szólt. Ez 65-66-ban volt, akkortájt kerültem kapcsolatba a filmesekkel és belülről a filmezéssel. Gimnazista koromban ennek az érdeklődésnek a révén már írhattam jegyzeteket a *Dunántúli Naplóba*: ezek egyhasábos, csütörtöki filmjegyzetként jelentek meg. Így nagyon korán megfertőződtem a filmmel, és akit megcsap a mozi légköre és szele, az többé nem szabadul ettől. Kicsit filmkritikusi szemmel néztem a mozit, és elkezdtem járni – a játékfilmszemlék kapcsán – filmelemzésekre. Szekfü András, aki később a pécsi egyetemen is tanított, filmelemzéseket tartott, később pedig megírta a máig legjobb Jancsó-monográfiát. Beszippantottam a filmelemzést, és arra jöttem rá, hogy

a film, a filmművészet olyan zárt, kompakt világ, amiben mindennek megvan a helye, értelme, jelentősége. Ez pár éven belül találkozott pszichoanalitikus érdeklődésemmel, és orvosi tanulmányaim kapcsán ötöd- hatodéves koromban a pszichiátria iránti érdeklődésemmel. A pszichoanalitikus folyamatok az álmok analógiájaként olyanok, hogy van manifeszt és látens tartalom – én ezzel a szemlélettel kezdtem a filmeket is nézni. Van egy manifeszt történeti szint és egy látens szint, és akkor nagyon divatos volt – most már a hetvenes évek elején járunk – csoportanalitikus elméletekben a látens csoport konfliktus teória. Itt a cél az volt, hogy megtaláljunk egy olyan látens, tudattalan konfliktus-pontot, amiből ki lehet mozdítani a világot. Kerestem azt a fókuszot, amiből minden, ami a filmben van – a szimbólumok, a történetvezetés, az emberi kapcsolatok – megérthetők. Akkor már nagyon erősen hatott rám a Jancsó-filmek után Antonioni és Bergman. Először Antonioni volt az, akinek a filmjeiben megtaláltam ezt a hallatlanul izgalmas világot, hogy minden megérthető egy filmben, semmi nem véletlen. Aztán Fellini filmjeiben is. Még meg sem jelent a mozikban a *Vörös sivatag* című Antonioni-film, és én már megálmodtam. Az *Éjszaka* után azt hallottam, hogy a *Vörös Sivatag* lesz az első színes filmje, és számomra teljesen belsővé vált ez a filmes nyelv és világ. Ezt tovább mélyítette Bergman, és az arc mint a lélek tükre. Ezek voltak tehát azok a forráspontok, kiindulópontok, amelyek később felerősödtek csoportterápiás tapasztalataimmal, egyrészt saját élményeimmel önismereti csoportterápiás munkában, másrészt a csoportüléseken. Most már a hetvenes évek közepén járunk – a csoport pszichoterápiás mozgalom, és a pszichoterápiás hétvégék idejében. Én magam is csoportvezető lettem, és terápiás csoportokat kezdtem vezetni. A csoportanalitikus megközelítést, az álommal folytatott terápiában a manifeszt és látens tartalom elemzését, a szimbolikus tartalmak megértését hoztam össze abban a műfajban, amit csinállok.

Tehát mondhatjuk, hogy a film előbb került az életedbe, mint a pszichológia?

Nem lehet elsőbbséget megállapítani, mert a pszichológiai érdeklődés szinte egy időben ötvöződött bennem az önismereti kíváncsisággal. A film nagyon erős emocionális hatással volt mindig rám. Általában egyedül néztem filmeket. Néha Kun Laci barátomat rá tudtam venni közös filmnézésre. Ő zseniálisan elemzett filmeket, és nagyszerű intuícióval tudott értelmezni a filmekben olyasmit, amit én nem. Ő később a pécsi Pannónia Rajzfilmstúdió vezetője lett. A film tehát olyan erős érzelmi hatást gyakorolt rám, hogy mikor hazamentem, és nem tudtam senkivel beszélni, leültem és zongoráztam.

Körülbelül fél óra, egy óra alatt "kizongoráztam" magamból azt az érzelmi hatást, amit a filmek keltettek bennem. És ott volt az önismereti kíváncsiság: a filmekben kerestem saját magam. Az említett Antonioni és Bergman, a francia újhullám filmjeiben, például a *Jules és Jim*ben találtam meg a „hogy szeretsz?” kérdésre a választ, és hogy milyenek a párkapcsolatok. Ezek mind rólam szóltak, a kettő szinte el sem volt választható egymástól.

És akkor ide tartozik a zene is?

Igen, a zene is ide kapcsolódik, a jazz és az improvizáció szerepe, és ennek mindmáig tartó hatása.

A filmek hogyan segíthetnek az önismeretben, az önmagunkkal való foglalkozásban?

Nekem erről saját – akkoriban még kevésbé reflektált – élményem volt, ami úgy vált kicsit konceptualizáltabbá, hogy a hetvenes évek végén, amikor már viszonylag nagy csoportvezetői gyakorlattal rendelkeztem, összehoztak a pécsi Ifjúsági Házban működő önismereti mini-egyetemmel, amit sok, később pszichiáterre váló fiatal vezetett – Telkes Jóska, Szabó Rudi. Szerettek volna valamilyen szakmai segítséget. Akkor én belefolytam ebbe, és miután ők kiszálltak, én maradtam. Olyan csoportmunkát kezdtem el gimnazistákkal és fiatal egyetemistákkal, amelyben filmekkel dolgoztunk. Megnéztünk egy 15-20 perces Balázs Béla Stúdióban készült rövidfilmet, és utána megbeszéltük. Ekkor kezdtem el foglalkozni azzal, hogy a filmek erős emocionális indukciós hatását, és a filmet mint projekciós felületet hogyan lehet használni az önismereti munkában oly módon, hogy az egy kicsit én-védelmet is jelent. Tehát a film önismereti hatása én-védelemben – így neveztem ezt el. Úgy beszélünk magunkról, hogy amikor nagyon forróvá vált a talaj, akkor azt mondtuk, hogy a filmet elemezzük, és nem önmagunkat. Aztán kezdtem filmeseket is elhívni, így Erdélyi Miklóst *Álommásolatok* című filmjének, és Ember Juditot *Tantörténet* című filmjének megnézésére és megbeszélésre. Tehát a rendezőket is bevontam ebbe a folyamatba, különösen azokat, akik rokon lelkek voltak – mint Ember Judit is, akik teljesen pszichológiai, még hozzá egy analitikus megközelítésű pszichológiai munka iránt érdeklődtek, és így készítették a filmjeiket is. Ember Judit Vas Juditnál kezdte a dokumentumfilm-rendezést tanulni. Vas Juditnak Mérei Ferenc volt a mestere, a *Módszerek* és a *Ki a barátod?* című filmeket együtt csinálták. Tehát Judit Mérei

tanítványának mondható, és Méreit én magam is a mai napig olyan mesteremnek tekintem, aki szakmai apafigurát jelentett számomra. Film-szemiotikai tanulmányai, filmelemzése meg határozták fejlődésemet, szemléletem formálódását. Ez volt a következő stációja a pszichoanalitikus filmelemző munkának.

És milyen további stációkon keresztül jutott el ez a folyamat a Magyar Pszichoanalitikus Filmkonferencia megszületéséig?

A következő fontos lépés az volt, hogy Pécsen elindult a pszichoanalitikus doktori program, ahol kedves barátaim, akikhez akkor már több évtizedes barátság fűzött, Erős Ferenc és Bókay Antal, lehetőséget adtak, hogy pszichoanalitikus filmelemző kurzusokat indítsak. Ezeknek a kurzusoknak a tapasztalata, a közös munka alakította ki a munkamódszert. Itt olyan hallgatókkal dolgozhattam együtt, akiknek már volt pszichológiai alapképzettsége, pszichoanalitikus affinitása, rendelkeztek pszichoanalitikus elméleti alapismeretekkel. Úgy lett ebből konferencia, hogy ez a kis csapat, és a kezdő „triumvirátus” – Bálint Katalin, Papp Orsolya és Fecskó Edina – miután „átestek” néhány pszichoanalitikus filmkurzuson, Székács Judit révén eljuthattak Londonba, és részt vettek az ottani pszichoanalitikus filmkonferencián. Ez nekem is mindig nagyon csábító volt, és kicsit irigyeltem is, hogy megvalósítanak valamit, amit szívesen csinálnék, ahová én is elmennék. Amikor hazajöttek, és a doktori iskolai csapat összeült, beszámoltak a londoni élményeikről, felvetődött a kérdés, hogy van-e erre lehetőség itthon. A lányok kedves buzgósága, az én pécsi beágyazottságom, és az a nagyon erős törekvésem, hogy ebből legyen valami, és Pécsen legyen – merthogy itt volt a játékfilmszemle is egykoron – és annak a gondolata, hogy milyen klassz dolog így együtt lenni, a találkozások és az egymástól való tanulás élménye, a közös elhatározás, mindez megteremtette ennek a lehetőségét.

Hogyan emlékszel az első konferencia szervezési munkálataira?

A munka oroszlánrészét a lányok hárman végezték. Én igyekeztem a pécsi kapcsolataimat, filmklubos, filmes ismeretségeimet, barátságaimat ebbe bevonni, hiszen az Apolló Moziban csináltuk, ami az én filmklubjainak az egyik legelső otthona volt a hetvenes évektől. És persze Bókay Antal egyetemi kapcsolata, Erős Ferenc szakmai és filmesekkel való kapcsolata is sokat segítettek. Tehát ez közös munka volt. Az anyagiak

mindig is nehézséget jelentettek, azaz hogy a szervezéshez szükséges anyagiakat honnan lehet összekoldulni, de a kultúrával mindig ez a helyzet. Szerencsére nem csak a pénzen múlt, és meg lehetett csinálni. Nagyszerű alapélmény volt mindannyiunknak, így ebből az következett, hogy ezt folytatni kell.

Az első konferenciától mostanra eljutottunk a negyedikig. Hogyan látod a konferencia fejlődéstörténetét, és mit vársz a jövőtől?

Számomra ez nagyon nagy öröm. Nagy öröm azért, mert érzem a magam szerepét abban, hogy megtermékenyítő hatása lehetett annak a közös munkának, amit a filmes kurzusaink jelentettek. Talán Rátok is hatott, hiszen a legutóbbi, negyedik konferencia szervezési munkáit már ti vettétek a kezetekbe, és most már személyesen tudjátok, mit jelent mindez. Továbbviszitek azt, amit a kezdő „triumvirátus” elkezdett – az élet dolgai úgy hozták, hogy egyrészt a doktorijuk is elkészült, másrészt a munkájuk, az élet úgy alakult, hogy másfelé vitte őket. Hogy látom a negyedik után? Ami tehát a legfontosabb: az öröm, hogy a vetés beért. Például Kőváry Zoltánnal beszélgetve kiderült, hogy ő hat kurzust is végigcsinált. Szóval egy olyan folyamat volt ez, ami talán nem múlt el bennünk sem nyomtalanul, és ami arra készítetett benneteket is, hogy vállaltjátok a szervezésnek a nem túl hálás feladatát, és átéljétek annak az örömét, hogy ez működik. És hogy megtaláljuk benne önmagunkat. Én magam is minden konferencián, ha kellett, akkor előadtam, a workshopokat legtöbbször párban vezettük – most is nagyon élveztem a Petrával közös műhelyünket, ahová sokan eljöttek. És a kerekasztal műfaját is szeretem, legutóbb a Terápia című sorozatról. Továbbviszük mindazt, ami egyfajta szemléletformálás, gondolkodásmód kialakítása, annak a megerősítése, hogy a filmek igazi megértéséhez a film és az álom elválaszthatatlan. Aki pszichoanalitikusan gondolkodik, pszichoanalitikus szemlélettel dolgozik, akár klinikai, akár elméleti munkában, annak számára a film nemcsak szórakozás, hanem olyan folyamatos önreflexiók közege, ami megerősíti a pszichoanalitikus szemléletet, és naprakésszé teszi az erre való fogékonyságot.